

GÜRCÜ KAYNAKLARINA GÖRE GÜRCİSTAN ALTIN ÇAĞ DÖNEMİNİN SON HÜKÜMDARI: KRALİÇE TAMAR*

Ayşe Beyza BÜYÜKÇINAR**

** 2014 MEB YLSY Batum Şota
Rustaveli Devlet Üniversitesi Resmi
Burslu Tarih Doktora Öğrencisi,
Kurum: Ardahan Üniversitesi,
E-Posta: b.buyukcinar@gmail.com

ORCID

Gürcü dilinin zorluğu ve Gürcü kaynaklarına bu sebeple yeterince ulaşamadığından ötürü, özellikle Gürcistan'ın orta çağ dönemi ile ilgili Türkçe çalışmalar çok azdır. Kraliçe Tamar hakkında bilinenler genellikle onun Anadolu Selçuklular ve Trabzon Rum İmparatorluğu'nun kurulmasındaki etkisi üzerine olup, ifadeler birbirini tekrarlamaktadır. Aynı şekilde torunu Tamar nam-ı diğer Gürcü Hatun'un yapmış olduğu hanedan evlilikleri ve kızı Rusudan'ın Türklerle olan yoğun ilişkileri konusunda da sınırlı bilgiler mevcuttur. Bu makalenin amacı, Kraliçe Tamar dönemini birincil elden Gürcü kaynakları ve ağırlıklı olarak Gürcü ve Türk araştırma eserlerinde yazılanlarla birlikte mukayese ederek açıklamaktır.

Kraliçe Tamar döneminin aydınlatılmasında en önemli Gürcü kroniği hiç şüphesiz ki Kar'tlis Tskhovreba'dır. Eser 18. yüzyılda Kral VI. Vahtang'ın (1675-1737) emri ile halk arasında dilden dile dolaşan bilgilerin derlenmesiyle oluşmuştur. Derlenmesi sırasında Gürcü kilisesi kayıtlarından istifade edilmiş, M. Brosset ise bu kroniği Fransızca'ya "Historie de la Georgie" olarak çevirmiş, çevirinin 1212 yılına kadar olan dönemi Fransızcadan Türkçeye Hrand d. Andreyan tarafından çevrilerek Türk Tarih Kurumu yayımlanmıştır. Kroniğin tamamı ise önemli

* **Gönderim Tarihi:** 15.10.2017
Kabul Tarihi: 13.12.2017

bir Gürcü tarihçisi Roin Metreveli tarafından geçtiğimiz yıllarda İngilizce olarak yayınlanmıştır. Bu anonim yıllık Selçukluların Kafkasya hareketleri ve Türkiye Selçukluları gibi konularda oldukça önemli bilgiler vermekle birlikte, Türk literatüründe eserin önemine ilk dikkat çeken Zeki Velidi Togan olmuştur.¹ Diğer önemli kroniklerden biri, müellifi bilinmeyen Kraliçe Tamar'ın tarihidir. Büyük Selçuklu devrinin çöküşü ve Tamar döneminin en önemli birincil elden kaynağı ise Kraliçe Tamar'ın vakanüvislerinin yazmış olduğu “Taç Sahiplerinin Tarihi ve Medhi” ile “Kraliçe Tamar'ın Tarihi” isimli kroniklerdir.² *Taç Sahiplerinin Tarihi ve Medhi* isimli eser daha çok Yakın Doğu'da gerçekleşen siyasî ve sosyal olaylar bu olayların başrol oyuncularını olan Agaryanlar, İsmaililer ve Müslümanlar hakkında bilgiler vermektedir.³ Gürcistan'ın “Altın Çağ” olarak adlandırıldığı 10-13. Yüzyılın başlangıcı arasındaki dönemin yazılı kaynakları ve daha sonra yapılmış araştırma eserlerine bakıldığında, var olan dönem ve tarihi karakterlerin oldukça efsanevi bir anlatımla ve ağıdalı bir üslupla yazıldığı görülmektedir. Dönemin bu bahsi geçen kaynaklarında; yazım ve üslupta, dini unsurlar çok ön planda tutulmuş, anlatılan olaylar mübalağalı bir şekilde anlatılmıştır.

Gürcistan tarihçileri Kraliçe Tamar dönemine şüpheyle yaklaştığından ötürü Gürcistan akademik tarih araştırmalarında da Kraliçe Tamar dönemi tam olarak irdelenmiş değildir.⁴ Bütün Gürcistan'a yeni bir güç getiren ve Gürcistan'ı siyasî ve ekonomik olarak geliştiren, çağdaşları tarafından övgüyle bahsedilen birincil elden kaynaklar ve sayısız efsanelere konu olan ve “kutsanmış” olarak anlatılan Kraliçe Tamar'ın karmaşık dönemi, şimdiye kadar adaletli ve derin bir şekilde temel bir araştırmaya tabii tutulmamıştır. Çeşitli sebeplerden ötürü, Kraliçe Tamar'ın oldukça ilginç insani ve siyasî imajı şu ana kadar incelenmemiştir, incelenen eserler ise belirli bir çerçeveye içerisinde sınırlı kalmıştır.⁵

11. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kartli Krallığı için yeni bir tehlike ortaya çıkmıştır. Orta Asya'dan

¹ Telliöglü, 2004: XVI.

² Şengeliya, 2007: 237.

³ Şengeliya, 2007: 237.

⁴ Metreveli, 1991: 354.

⁵ Metreveli, 1991: 354.

gelen Türk Selçuklular; Irak, İran, Ermenistan, Azerbaycan, Anadolu ve Gürcistan'ı işgal etmişlerdir. 1064-1065 yılında Selçuklu Sultanı Alparslan ve ordusu Gürcistan'a sefer düzenleyip Javakheti'yi⁶ işgal etmiş, 1068 yılına gelindiğinde ikinci kez tekrar Gürcistan'a girmişlerdir.⁷ Büyük bir başarı kazanan Alp Arslan, Gürcü Kralı Bagrat'a zafer sonrası bir mektup yazıp iki seçenek sunmuştur. Bunlardan bir tanesi İslam dinine geçmesi, diğeri ise sultana yıllık cizye ödemesiyle alakalıdır ki, Bagrat yıllık cizye ödemeyi kabul etmiştir.⁸ Gürcü Kralı Bagrat'ın bu tutumu ilerleyen yıllarda da diğeri Gürcü hükümdarları tarafından genellikle aynı şekilde devam etmiştir, dinlerine ciddi şekilde bağlı olan Gürcüler ağırlıklı olarak dini seçimlerini ön planda tutan anlaşmalar yapmaya tercih etmişlerdir.

1080 yılına gelindiğinde ise Selçukluların Gürcistan'a "Büyük Türk İstilas"ı başlamıştır. Bu dönemde Gürcistan kralı, IV. Bagrat oğlu II. Giorgi'dir. 1072-1089 yılları arasında tahta kalan II. Giorgi döneminde Kartli Krallığı Selçuklu akınları yüzünden birçok yönden kötü bir dönem geçirdiğinden ötürü, Gürcistan bu dönemde, Selçukluların bir kolu haline gelmiştir. Ülkeyi yönetecek güçlü bir kral gereksinimini II. Giorgi karşılayamadığından ötürü devlet adamları onu güç kullanarak tahttan indirip yerine 16 yaşındaki oğlu IV. David (1089-1125) getirmişlerdir.⁹ 16 yaşındayken tahta geçen genç Kral David (Kurucu David / David Agmashenebeli) Gürcü kroniklerinde yetenekli, güçlü ve iyi bir idareci olarak geçmektedir. En büyük amacı ise Gürcistan'ı birleştirmektir. Halk ona "oluşturucu, inşa edici" isimlerini vermiştir.¹⁰ Faruk Sümer'de "Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri" isimli kitabında David'den "Gürcistan'ın dirayetli kralı" olarak bahsetmektedir.¹¹ IV. David ile birlikte ekonomi, eğitim, askeri ve siyasi alanlarda "Altın Çağ" Gürcistan'ının en parlak dönemi, ardından gelen krallar ve özellikle III. Giorgi ve Kraliçe Tamar'ın icraatları ile bir yüzyıl daha devam etmiştir. IV. David özellikle, 12 Ağustos 1121 senesinde meydana gelen Didgori

⁶ Bk. Sevim, 2002: 9. "Tiflis - Çoruh ırmağı arası."

⁷ Mesxia, 1976: 61.

⁸ Piyadeoğlu, 2017: 87.

⁹ Mesxia, 1976: 62.

¹⁰ Mesxia, 1976: 63.

¹¹ Sümer, 2015: 39.

Muharebesi'nde, Büyük Selçuklu Devleti'ne karşı kazanmış olduğu başarıdan dolayı Gürcü tarihi ve milleti için önemini kaybetmeyen bir isimdir.

11-12. yüzyıllarda Gürcü toplumsal düzeni bir feodal sistem ile yönetilmekte dolayısıyla sınıfsal ayrım baş göstermekteydi. Feodal sistemin tarih boyunca uygulandığı her millette olduğu gibi, Gürcistan'da da bu durum feodal beylerin birbiriyle çatışması durumuna dönüştü ve 11. yüzyıl boyunca Gürcü halkı feodal beylerin birbirleriyle olan mücadeleleri altında ezildi ve ülke gelişemedi. 12. yüzyılın başında Kral II. Giorgi'nin oğlu IV. David tahta geçtiğinde ilk olarak bu duruma bir son verdi.¹² Bundan bir zaman sonra, Kraliçe Tamar'da yönetime geçtiğinde ilk icraatı; ülke içerisinde hala etkileri olan bu ayrıcalıklı sınıfla ilgili vermiş olduğu kararlar olacaktır.

Gürcü Krallığı'nın "Altın Çağ" olarak adlandırıldığı dönemin 60. kralı 63. Hükümdarı¹³ olan Kraliçe Tamar, David Aghmashenebeli'nin (1089-1125- IV. David) torunudur. Kraliçe Tamar'ın doğum tarihinin 1156 yılı olduğu konusunda görüşler vardır.¹⁴ Annesi Osetya Kralı'nın kızı Burdukhan'dır.¹⁵ Tamar dönemin koşullarına göre iyi bir eğitim almıştır.¹⁶ Gürcistan Krallığı'nın ilk kraliçesi olan Tamar dönemi Gürcistan'ın sadece siyasi açıdan değil kültürel açıdan da en parlak dönemi olarak görülmektedir. Bir kısmı günümüze kadar gelen kilise, manastır ve freskleri bunun kanıtı olarak gösterebiliriz. Aslında, Tamar'ın saltanat dönemi 12. yüzyılın ilk çeyreğinde IV. David'in sağlamış olduğu politik, ekonomik ve kültürel gelişimlerin bir devamı¹⁷ şeklinde bir yargıya varmak yanlış olmayacaktır.

1156-1184 tarihleri arasında Gürcistan kralı olan III. Giorgi, I. Dimitri (1125-1156) gibi IV. David'in ardıllarından biriydi.¹⁸ III. Giorgi, özellikle Selçuklu Türkleriyle yaptığı savaşlar ve Kıpçak baskınları sırasındaki politik çözümleriyle bahsi geçen bu dönemin hükümdarlarından biriydi. Herhangi bir erkek çocuğu olmayan III. Giorgi 1178 yılında kızı Tamar'ı tahtın varisi olarak ilan etmiş, 27 Mart 1184 yılında

¹² Berdzenishvili, 1997: 139-140.

¹³ Andreasyan, 2003: 360.

¹⁴ Rukhadzisa, 1917: 8.

¹⁵ Rukhadzisa, 1917: 9.

¹⁶ Metreveli, 2016: 377.

¹⁷ Metreveli, 1991: 354.

¹⁸ Çiloğlu, 1993: 46.

“Kutsal Hafta”¹⁹ da ölümüyle birlikte ise Tamar’ın tahta çıkması vuku bulmuştu. Tamar tahta çıktığında ilk olarak feodal beylerin yönetimden doğan boşluktan yararlanıp çıkarttıkları kargaşa ortamını bertaraf etmekle uğraştı ve kiliseyle ilgili sorunların çözümüne odaklandı. Gürcü telif eserleri ve kroniklerine bakıldığında genel olarak Tamar’ın Gürcü kilisesinde var olan sorunlarla uğraştığı ve düzenlemeler de bulunduğu sıklıkla belirtilmektedir. Bu durum, geçmişten günümüze Gürcülerin dini bakış açısı ve inandıkları dine gösterdikleri hassasiyetlerinin yadsınamayacak bir olgu olduğunun göstergesidir.

Bu dönemde Kutlug/Kutluk Arslan ile olan iç savaş bu dönemde hızla büyüyen Gürcistan’ı kısa bir dönem durağanlaştırmıştır. III. Giorgi döneminde Maliye Bakanlığı görevinde bulunan Kutlug Arslan Tamar tahta çıktığında toplanan kurultaya katılmayarak tepkisini ortaya koymuştur.²⁰ Kutlug Arslan Tamar yönetimini tanımayarak Lori/Somkheti’de yer edinmek istemekteydi.²¹ İç isyan başlatan Kutlug Arslan’ı Tamar sert bir şekilde bastırmak istese de yönetimde ki diğer soylular bu durumun anlaşma ile çözümlenmesi taraftarı oldular.²² Ancak alınan tedbirler yeterli olmadığından Gürcistan’da var olan feodal yapı gittikçe güçlenmeye köylülerde ezilmeye başlanmış, bunu engellemek amacıyla da Başbuğ Sevinç komutasında yeni Kıpçak nüfusu Gürcistan’a getirilmiştir.²³

Taht değişimi sırasında yaşanan Kutluk Arslan’ın sebep olduğu bu kargaşa ortamı sakinleştirildikten sonra toplantıda alınan kararlar uygulanmaya başlandı. Liyakat usulüne göre kiliseye hizmet etmeye uygun görülen kişiler seçilerek göreve getirildi. Toplantının bir diğer konusu Tamar’ın evlenmesi gerektiği idi.²⁴ Bu konunun gündeme gelme sebeplerinden biri, “kadından hükümdar olmaz, kadın tahta varis olamaz” görüşleridir. Ancak bunun yanı sıra hiç şüphesiz dönemin güçlü Gürcistan Krallığı’nın başka ülkelerle ittifak arama ihtiyacı durumu da önemli bir

¹⁹ Çiloğlu, 1993: 355.

²⁰ Kırzioğlu, 1992: 131.

²¹ Kartlis Tskhovreba, 2014: 241.

²² Kırzioğlu, 1992: 132.

²³ Çoğ, 2015: 62.

²⁴ Lortkipanidze, 2015: 423.

sebepti. Devletlerin varlıklarını güçlü olarak sürdürmeleri için önemli olan “hanedan evlilikleri” sayesinde siyasi ve ekonomik güç sağlama durumundan özellikle uzun süredir feodal beylerle mücadele içerisinde olan Gürcistan’ın güçlenmek için bir müttefik güce ihtiyacı olması gerekli görünüyordu. Bundan dolayı, yönetimde Tamar’ın evlendirilmesi ile ilgili önemli bir konu gündeme geldi. Yönetim, cinsiyet ayrımcılığı, babasının baskıcı politikaları gibi meseleler yüzünden güçlü bir müttefik bulmak adına Kraliçe Tamar’ın evlendirilmesi uygun gördü. Özellikle halası Rusudan ile iyi ilişkileri olan ve halasının da siyasi evliliklerinde ısrarı ve etkisi olan Kraliçe Tamar iki siyasi evlilik yapmıştır. İlk evliliğini tahta çıktıktan bir yıl sonra vuku bulmuş ve Kiev Rus’u olan Iuri (Gürcüce: Giorgi) ile evliliği gerçekleşmişti.

Başkent Tiflis yönetiminden Ameer Ablasian; Andria Bogoliubski oğlu olan Rus Prensi Iuri hakkında bir fikir ortaya attı ve yapılan görüşmeler sonucunda bu fikir onaylandı. Andria’nın ölümünden sonra prenslikte durum değişmiş ve Iuri Novgorod’tan sürülmüştü. Iuri’nin Hristiyan Ortodoks olması önemliydi, ancak seçilmesinin ilk nedeni ülkesinden sürülmesiydi ve Gürcistan’da bir destek arayışı içerisindeydi. Çünkü bu durum, Gürcistan’ın da siyasi çıkarlarını genişlettiği gibi ilerletmiş de olacaktı. Tamar ile ilgili yazılan literatüre baktığımızda net olarak gördüğümüz durum Tamar’ın bu evliliği kabul etmek istemediği ve bu evliliğin çok kısa sürdüğü yönündedir. Tarihçiler, Iuri’nin kötü davranış gösterdiğini, Tamar ile aralarında geçimsizlikler yaşandığını ve iki ya da iki buçuk yıl süren evlilikten sonra 1187 yılında boşanarak Gürcistan’dan sürüldüğünü ve Konstantinopol’e geldiğini yazıyor.²⁵ Ancak Iuri daha sonra da Tamar dönemi siyasetini etkileyecek faaliyetlerde bulunmuş, Doğu Anadolu’ya saldırmış fakat herhangi bir muvaffakiyet kazanamamıştır.

Kraliçe Tamar’ın ikinci siyasi evliliği ise 1189 yılında Asetinler’den²⁶ David Soslan ile gerçekleşti. Kaynaklarda David Soslan ile evlilikleri konusunda ayrıntılı bilgiler bulunmamaktadır. Bilinen durum, David ve Tamar’ın halası Rusudan’ın aralarının iyi olduğu ve Tamar’ın iki çocuğu ve ölümünden sonra sırasıyla

²⁵ Lortkipanidze, 2015: 423-424.

²⁶ Berkok, 1958: 325.

tahta çıkacak iki varis Laşa Giorgi ve Rusudan'ın David Soslan'ın çocukları olduğu konusundadır. Bunların yanı sıra David Soslan'ın Anadolu Selçuklularıyla meydana gelen Pasinler (Orj: ბასიანო/ Basiani) Savaşı'nda Gürcü komutanı olarak görev aldığı ve yönetiminde Tamar'a yardımcı olduğu hususu da eklenmelidir.²⁷

1192-1196 yılları için Gürcü kaynaklarında şu ifadelere rastlamak mümkündür: Rusudan doğduktan sonra, Tamar Bardavi'yi işgal etti, yüksek miktarda servet topladı ve 30.000 rehineyi serbest bıraktı. Sonra David Soslan'ın komutasında Arzrum'a (Erzurum) girip bölgeyi istila ettiler. Daha sonra ise Gelakuni, Karkar ülkesi, Aran, Gandza, Dvin, Goraluki işgal edildi.²⁸

Tamar dönemi, 1195 senesinde meydana gelen diğer önemli olaylarından biri Şemkir/Şamkor (Orj. შამქორი) Savaşı'dır. İran (Azerbaycan) atabeyi Ebubekir Şirvanşahlar'a karşı bir saldırı başlattı, bu sırada Şirvan'da yıkıcı bir deprem hâsıl oldu.²⁹ Şirvan Şahı Ağsartan bölge de hâsıl olan bu durumdan ötürü Ebubekir'in önünde duramadı ve Tamar'dan yardım istedi. Bunun üzerine; 1 Haziran 1195'te³⁰ kale kent Şamkor civarında Gürcülerle Ebubekir güçleri arasında kanlı çarpışmalar başladı. Ebubekir ordusu yenilgiye uğradı ve Gürcüler yüklü ganimet elde ettiler, Şirvanşahlar'da Şamkori'yi geri aldı. Müttefik ordular Ebubekir'e karşı Arran bölgesi ve Azerbaycan'ın çeşitli şehirleri ve kaleleri geri aldılar. Bu durum Şirvanşahlar Devleti'nin iç karışıklığı önleyerek siyasi ve ekonomik durumunu düzeltmeye uygun bir zemin hazırladı.³¹ Aynı şekilde Gürcü Krallığı 'da Gence'ye yöneldi ve orada da zafer kazandı.³²

Kraliçe Tamar dönemi dış siyasetinde başı çeken olaylardan bir diğeri ise Selçuklu Devleti ile olan ilişkiler ve askeri hareketlerdir. Anadolu Selçuklu Sultanı II. Süleyman Şah, Gürcülerin sürekli olarak Türk topraklarına saldırması üzerine 1202'de Gürcistan seferine çıktı.³³ Anadolu Selçuklular ile Gür-

²⁷ Lortkipanidze, 2015: 424.

²⁸ Rukhadzisa, 1917: 74-75.

²⁹ Melikishvili, 146-149.

³⁰ Azerbaycan Tarihi, 2007: 253.

³¹ Azerbaycan Tarihi, 2007: 253.

³² Berdzenishvili, 1997: 152-153.

³³ Karamanlı, 1996: 313.

cüler arasında bugün Sarıkamış civarında vuku bulan Pasinler Savaşı Anadolu Selçuklularının yenilgiyle sonuçlanmıştır. Bu savaş sonucunda Doğu Anadolu ve Kafkasya istikametinde Selçuklu ilerleyişi sekteye uğrayarak Gürcüler bu bölgede nüfuslarını arttırmışlardır. Bu seferin sebepleri konusunda birçok görüş vardır ancak bunlardan en ilgi çekici olan İzzeddin Saltuk'un torunu Muzafferiddin Kraliçe Tamar'a âşık olup dinini terk edeceğini bildirerek kalabalık bir maiyet ve zengin hediyelerle Gürcistan'a gelip kraliçe ile evlenmeye talip olması yönündeki görüştür. Faruk Sümer, 1180-1190 yılları arasında kraliçenin bir müddet onunla aşk hayatı yaşadıkdan ve yapılan parlak bir düğün ile Muzafferiddin'i eski krallardan birinin odalığından doğmuş kızı ile evlendirip Erzurum'a yolcu ettiğini yazar.³⁴ Gürcü kaynaklarında Muzafferiddin'in Gürcü asilzadeleri tarafından merasimle karşılanıp saraya götürüldüğü ve Tamar'ın meclisinde bütün kralların üzerinde oturduğu yazılıdır. Onun hükümdar olup devletin askerlerinden, ileri gelenlerinden hoca ve hadımağalarından müteşekkil kalabalık bir maiyet ile geldiği kaydedilir.³⁵ Bu yargıyı vakayiname de geçen "din değiştirmesi konusunda babasının rızası yoktu" ifadesi de desteklemektedir. Faruk Sümer, Tamar'ı tarif ederken "sık sık koca değiştirip aşk hayatı yaşamaya düşkün"³⁶ olarak tanımlamasının ne kadar doğru olduğu hususu tartışmaya açık olmakla birlikte tekrarlamak gerekir ki Gürcü tarih yazıcılığında sık sık vurgulanan durum, Tamar'ın kesin olarak iki siyasi evlilik yapmış olması ve David Soslan ile olan evliliğinde mutlu olduğu yönündedir. Anadolu Selçuklu Hükümdarı II. Süleyman Şah'ın Gürcülerin İslam beldelerini istilası ve son olarak Erzurum'u tehdit etmelerinin Süleyman Şah üzerinde ağır bir tesir bıraktığı, şehzadeliği sırasında kendisine talip olan kraliçenin Saltuklu Beyi Muzafferüddin ile Müslümanlar için onur kırıcı olabilecek şekilde evlenmesinin sultanın intikam almaya yönelttiği de söylenmektedir.³⁷ Kraliçenin güzelliğine âşık olan Süleyman Şah'ın din değiştirmesinden korkan babasının onu güçlkle zapt ettiği şeklindeki sözleri de vardır.³⁸ Ayrıca bu konuda, Gürcü kaynaklarında

³⁴ Sümer, 2015: 47.

³⁵ Sümer, 2015: 48.

³⁶ Sümer, 2015: 48.

³⁷ Gümüş, 2006: 202.

³⁸ Gümüş, 2006: 203.

Anadolu Selçuklu Sultanı Rükneddin ve Tamar'ın siyaseten mektuplaştıkları yazar.³⁹ Savaşın kaybindan sonra bölgeden ayrılarak Erzurum'a gelen Rükneddin Süleyman Şah bir müddet burada konaklayarak başkentine geri dönmüştür.⁴⁰ Gürcistan'ın lehine kısa aralıklarla kazanılan iki büyük zafer olarak görülen Şamkor ve Pasinler savaşının Gürcistan'a büyük bir servet getirdiği Gürcü kroniklerinde yer almaktadır.⁴¹ Hiç şüphesiz bu savaşlar ve getirileri Gürcü ekonomisini zirveye taşımış ve bölgenin siyasi arenasında güçlü bir duruma getirmiş, Gürcü halkına refah sağlamıştır.

1193 senesine gelindiğinde Ioane and Zakharia Mkhargrdzeli kardeşler Dvin (Davin/Duvin/Divin) şehrini almışlardı.⁴² Daha sonra elden çıkan Dvin ve çevresi 1202- 1203 senesinde tekrar Gürcüler tarafından istilaya uğramış ve bundan sonra bir müddet Müslümanlar üzerinde seferler düzenlemeyip dikkatlerini Batı'ya çevirmeye başlamışlardır.⁴³ Ancak bu sırada Gürcülerin Azerbaycan'a 1206 senesine kadar aralıklarla seferlerine devam ettiği de bilinmektedir. Hatta aralıklarla devam eden bu askeri eylemleri bitirmek için Ebubekir'in Gürcü saldırılarının önüne geçmek adına siyasi bir evlilik yaptığı da kaynaklarda geçmektedir.⁴⁴

1204 yılında Trabzon Rum İmparatorluğu'nun kurulmasında da yardımcı olan Tamar'ın İmparatorluğun kurucusu Komnenos ailesi ile akrabalık ilişkilerinin olduğu bazı tarihçiler tarafından iddia edilir.⁴⁵ Tamar'ın Trabzon Rum İmparatorluğu'nun kuruluşuna yardımcı olmakta ki gayesi; Erzurum'u hakimiyet almak istemesi bu yüzden de kendisine müttefik bulma arayışından ileri gelmektedir.⁴⁶ Bir diğer görüşe göre ise ordusunun birçoğu Kıpçaklardan oluşan Tamar, bir tehdit olarak görülen Selçukluya karşı, Trabzon Rum İmparatorluğu'na yardım etmiş daha sonra akrabalık ilişkileri tesis etmiş olduğu yönündedir. Bunun dışında Gürcü kaynaklarında Lazistan denilen bu bölgede çok fazla Gürcü'nün olduğu

³⁹ Şengeliya, 2007: 239.

⁴⁰ Subaşı, 2015: 29.

⁴¹ Rukhadzisa, 1917: 73-74.

⁴² Kartlis Tskhovreba, 2014: 203.

⁴³ Subaşı, 2015: 29.

⁴⁴ Azerbaycan Tarihi, 2007: 321.

⁴⁵ Keçiş, 2009: 144.

⁴⁶ Tellioğlu, 2008: 34.

bu yüzden burada yeni kurulacak siyasi teşekkülle iyi ilişkiler içerisinde olduğu ifade edilmektedir.⁴⁷ Trabzon Rum İmparatorluğu'nun kurulmasında var olan yardımı sayesinde şüphesiz ki; Gürcü Krallığı bölgede daha aktif rol oynayarak var olan siyasi gücünü daha da sağlamlaştırarak bölgedeki hâkim gücünü daha da arttırmaya zemin oluşturmuştur.

1204-1205 yılında ise Gürcüler Kars'ı ele geçirmişlerdir.⁴⁸ Ancak kısa sürede elden çıkan Kars'ı, 1207 senesinde tekrar hâkimiyetleri altına almışlardır.⁴⁹ Bu savaşı, Tamar'ın eşi David Soslan ve Ioane and Zakharia Mkhargrdzeli yönetmiş, Kafkas vilayetlerinin anahtarı olarak görülen Kars'a, bölgeyi idare etmesi için ise Kraliçe Tamar ve David Soslan'ın oğlu Laşa Giorgi atanmıştır.⁵⁰ Bu minvalde askeri liderler ve Tamar'ın kişisel muhafızı olan Ioane and Zakharia Mkhargrdzeli kardeşler hakkında da ilgi çekici malumat onların Yezidi Kürtlerinden Ivo ve Zaa olduğu ve Hristiyan dinine geçerek Tamar'ın askeri birliklerinde görev almaları hususundadır.⁵¹ Bu durumdan anlaşıldığı üzere Tamar'ın Gürcistan'ında IV. David döneminden gelen Kıpçak unsurların yanı sıra Yezidi Kürtlerinden oluşan etnik kökenli bir Gürcü siyasi ve sosyal yaşamı karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda bu durumların hepsi yukarıda da belirtildiği gibi dönemin Gürcistan'ında dini statünün önemini de tartışmasız olarak yansıtmaktadır.

Kraliçe Tamar'ın ölüm tarihi ve nedeni konusunda net bir bilgi olmamakla birlikte 1207 senesinde vefat eden eşi David Soslan'dan sonra hayata gözlerini yumduğu kesin olarak görülmektedir. Çeşitli araştırmalarda Tamar'ın ölüm tarihi 1207, 1210, 1212 ve 1213 olarak verilmekle birlikte son araştırmalara göre ölüm tarihi 27 Ocak 1215 tarihi olarak gösterilmektedir.⁵² Bugün bilinen bir gerçek, Kraliçe Tamar'ın cesedinin Gelati'de gömülü olmasıdır.⁵³ Tamar'ın ardından tahta oğlu IV. Giorgi nam-ı diğer Laşa Giorgi geçmiştir. Tarihi beşinci haçlı seferlerine denk gelen 1219-1220 seneleri arasında Fransız Haçlı Şovalyesi De Bua'nın yazmış olduğu mektuba

⁴⁷ Asatiani: 184.

⁴⁸ Çiloğlu, 1993: 47.

⁴⁹ Subaşı, 2015: 30.

⁵⁰ Allen, 1971: 107.

⁵¹ Chikhladze, 2003.

⁵² Kenkebashvili, 2010: 39.

⁵³ Metreveli, 1991: 374.

göre, oğlu Laşa Giorgi tarafından annesi Kraliçe Tamar'ın küllerini Kudüs'e gönderdiği ifadeleri yer alsa da bu konu da diğer birçok konu gibi Gürcü tarihçiler tarafından henüz netleştirilebilmiş değildir.⁵⁴

Tamar'ın saltanatının sonlarına doğru Gürcistan'ın doğu sınırı, bu dönemde Gürcistan'a bağlanmış bir devlet olan Şirvanşahlar'ın bulunduğu Çalan-Usun Irmağı'ndan geçiyordu. Güneydoğu sınırı İspiri ve Çaneti'ye dayanmıştı. Kuzey sınırı ise, öte yanında gene Gürcü Krallığı'na bağlı halkların yaşadığı Kafkas Sıradağlarını izliyordu.⁵⁵

Gürcistan - Türkiye ilişkileri gündeminde, özellikle orta çağ dönemini kapsayan yüzyıllar arasında önemli bir yer edinen bir diğer kadın karakter ise Gürcü Hatun adıyla bilinen ve Kraliçe Tamar'ın torunu olan Tamar'dır. Gürcü hükümdarı Rusudan döneminde, Gürcüler üzerine gelen Kemâleddin Kâmyar kuvvetlerine karşı koyamadığı için, Selçuklulara sulh teklif eden Rusudan, kızını siyasi evlilik yoluyla Keykubat'ın oğlu Gıyaseddin ile nişanlamıştır. Gıyaseddin Keykubat tahta geçtikten sonra evlenmişler, Tamar Hristiyan olarak Konya'ya gelmiş evliliklerinin ilerleyen dönemlerinde ise, İslam dinine geçmiştir. Gıyaseddin'in ölümünün ardından Müînüddin Pervâne Süleyman ile evlenmiş ve bu durum iki ülke arası siyasi ilişkilerinde önem arz etmiştir.⁵⁶ Kısacası, Kraliçe Tamar döneminde Selçuklular ile var olan ilişkiler askeri boyutta iken Kraliçe Tamar dönemi sonrası bir müddet daha böyle devam etmiş, Gürcü Hatun Tamar döneminde ise var olan hanedan evliliğinin de etkisiyle bu durumun yerini siyasî ve kültürel bir ilişkiye bıraktığını söylemek yanlış olmayacaktır.

12. yüzyıl boyunca Gürcistan Krallığı'nın ekonomik ve kültürel yaşamda oldukça güçlü bir krallık olduğu kaynaklarda defalarca tekrarlanmaktadır. Öyle ki 12. yüzyıldan Tamar Dönemi'nin sonuna kadar yapılan 128 savaştan sadece 4 tanesi kaybedilmiştir.⁵⁷ Kraliçe Tamar'ın oldukça dindar bir Ortodoks Hristiyan olduğu hatta suçluları bile cezalandırma yön-

⁵⁴ Kenkebashvili, 2010: 40.

⁵⁵ Çiloğlu, 1993: 47.

⁵⁶ Subaşı, 2016: 387-394.

⁵⁷ Sanikidze, 1992: 131-132.

teminde idamı tercih etmediği bilinmektedir.⁵⁸ Gürcistan'ın diğer "Altın Çağ" dönemi hükümdarları gibi Tamar da tarih ve edebiyatçılara büyük önem vermiştir. Bu dönem Gürcü bilim insanları dış dünya ile de bağlantılı olduğu gibi Gürcü düşünürleri ve yazarları Yunan, Bizans, Asya, Hristiyan ve İslam kültürlerini yakından takip etmekteydiler.⁵⁹ Bu kültürel faaliyetler dışında sanat, edebiyat ve tarihe önem verildiği bilinmekle birlikte kilise dışı Gürcü edebiyatı büyük ölçüde gelişmiştir. Şavteli ve Çahruhadze dönemin önemli şairleri arasında gösterilmektedir.⁶⁰ Ayrıca Gürcü Edebiyatı'nın başyapıtlarından "Kaplan Postlu Şövalye" Şota Rustaveli tarafından Kraliçe Tamar için yazılan 1584 dörtlükten oluşan dönemin önemli bir yapıtıdır. Şota Rustaveli'nin Kraliçe Tamar'a âşık olduğu ve bu sebeple Kudüs'e kaçtığı ve bu ünlü şiirinde verdiği karakterlerin Tamar'ı yansıttığı savunulur. Bu dönemde Şota Rustaveli ile başlayan edebi metinler Gürcistan Milli Edebiyatı'nın en önemli kaynakları olarak hâlâ etkisini kaybetmediği gibi, Şota Rustaveli Gürcistan'ın önemli figürlerinden biri olarak görülmektedir.

Orta Çağ Gürcistan'ında enstrümantal müziğe karşı ilgi oldukça fazlaydı. El yazmalarında bulunan resimlerden anlaşıldığı üzere tambur, flüt ve zil sesleriyle yapılan müzikler ve müzikli toplantılar mevcuttur. 1184 senesinde Tamar'ın David Soslan ile yaptığı ikinci düğününde birçok şairin katıldığı akrobatların dans ettiği müzikli bir tören tertip edildiği de bilinmektedir.⁶¹ Bu dönemin en önemli eserlerinden biri dağda inşa edilmiş bir şehir olan Vardzia'dır.⁶² Vardzia bugün Gürcistan'da en çok ziyaret edilen turizm alanlarından biri durumundadır. Vardzia başta olmak üzere var olan bilgiler ve bulgular bize bu dönemin mimarlık ve güzel sanatlar alanlarında da büyük atılımların olduğunu yeni şehir ve yerleşim alanlarının oluşturduğunu göstermektedir.

Sonuç

Gürcü tarihi için, 10-13. yüzyıllar arasında Bagrationi/ Bagrathlılar sülalesinden en önemli isim olan IV.

⁵⁸ Asatiani: 187.

⁵⁹ Sanikidze, 1992: 131-132.

⁶⁰ Çiloğlu, 1993: 48-49.

⁶¹ Lang, 1966: 150.

⁶² Sanikidze, 1992: 132.

David ve onun icraatlarının ardından gelen, özellikle III. Giorgi ve Kraliçe Tamar'ın icraatları "Altın Çağ" olarak adlandırılan bu dönemin en başarılı ve zafer dolu yıllarıdır. Bu dönemde Gürcistan, bölgenin siyasî, askerî ve ekonomik açıdan en önemli güçlerinden biriydi. En az büyük dedesi kadar Gürcistan'a büyük etkileri olan "Altın Çağ" döneminin son ve Kartvel Krallığı'nın ilk Kraliçesi Tamar'ın hâkimiyetinden sonra Gürcistan toprakları üzerinde yıkıcı ve büyük Moğol baskınları olmuş, ardından da bu coğrafya üzerinde Osmanlı hâkimiyeti dönemi başlamıştır. Kraliçe Tamar iç ve dış siyasetinde göze çarpan en önemli hususlar, Kraliçe Tamar'ın siyaseten yaptığı iki evlilik ve Müslüman ülkelerle olan sosyal ve siyasî ilişkileridir. Şirvanşahlar devletiyle mücadeleleri özellikle Ebubekir'in Atabek olmasından sonra doğan karışıklıklar ve Gürcistan ile ilişkileri ve Anadolu Selçuklu Devleti ile yapılan ilk savaş (Pasinler Savaşı – 1202) dönemin dış siyaset yönünün göstergeleridir. Kraliçe Tamar'ın Trabzon Pontus Rum İmparatorluğu'nun kurulması aşamasındaki akrabalık ilişkileri ve yardımları da Gürcü Krallığı'nın dış siyaseti için önemli bir husustur. Çeşitli etnik unsurları içerisinde bulunduran Gürcistan tarihi içerisinde Kraliçe Tamar dönemi, dış siyaseti genelde Doğu Anadolu Bölgesi üzerine yoğunlaşmış olup gerek siyasî, ekonomik ve sosyal alanlarda ülkenin en refah dolu dönemlerinden biridir. Doğu Anadolu siyasetinde dönemin en büyük gücü haline gelen Gürcü tarihinin ilk kraliçesi Tamar, burada bulunan Türk unsurlarla iyi ilişkiler kurma yolunu seçmiştir.

KAYNAKÇA

Allen, William Edward David (1971), *A History of the Georgian People*, London and New York: Routledge.

Andreasyan, Hrand (2003), *Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar)*, Ankara: TTK.

Asatiani, Nodar (Tarihsiz), *Sakartvelos Istoria*, Tiflis: Sakartvelos Matse.

Azerbaycan Tarihi (2007), C. II. Bakü: Azerbaycan Milli İlimler Akademisi A. Bakıxanov Tarih Enstitüsü Yayınları.

Berdzenishvili, Nikolas ve Canasia, Simon (1997), *Gürcüstan Tarihi, Başlangıçtan 19. Yüzyıla Kadar*, İstanbul: Sorun Yayınları.

Berkok, İsmail (1958), *Tarihte Kafkasya*, İstanbul: İstanbul Matbaası.

Chikhladze, Irakli and Chikhladze, Giga (2003), "The Yezidi Kurds and Assyrians of Georgia The Problem of Diasporas and Integration into Contemporary Society", *Journal of the Social Asia & the Caucasus*, (3/21) Link: <http://www.aina.org/reports/tykaaog.pdf>

Çiloğlu, Fahrettin (1993), *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, İstanbul: Ant Yayınları.

Çoğ, Mehmet (2015), "Ortaçağ Kafkasya Havzası'nda Kıpçaklar", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 10 (19), 57-74.

Gümüş, Nebi, (2006), "İlk Anadolu Selçuklu-Gürcü Karşılılaşması: Pasinler Savaşı ve Sonuçları", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VI (3), 199- 219.

Karamanlı, Hüsamettin M. (1996), "Gürcistan", *DİA*, C.14. 311-313.

Kartlis Tskhovreba (2014), ed: Roin Metrevili, Tbilisi: Artanuji Publishing.

Keçiş, Murat (2009), "Trabzon Rum İmparatorluğu'nun Kuruluşunda Çevreyle Olan İlişkileri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 28 (46), 143-162.

Kenkebashvili, Temur (2010), *The Death and Burial of the King Tamar*, Tbilisi: Eniversali.

Kırzioğlu, Fahrettin (1992), *Yukarı Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar*, Ankara: TTK.

Lang, D.M. (1966, First Edition), *The Georgians*, London: Thames and Hundson.

Lortkipanidze, Mariam (2015), *Sakartvelos Istoria*, C.2. Tbilisi: Palitra.

Melikishvili, G. (Tarihsiz), *Sakartvelos Istoria*, Tbilisi.

Mesxia, Shota and Guchua, Viktor (1976), *Sakartvelos Istoria*, Tbilisi.

Metreveli, Roin (1991), *Tamar Mepe*, Tbilisi: Ganatleba.

Metreveli, Roin (2016), *Rustaveli's Epoch*, Tbilisi: Artanuji.

Piyadeoğlu, Cihan (2017), *Sultan Alp Arslan Fethin Babası*, İstanbul: Kronik Yayınları.

Sanikidze, Levan (1992), *Deda Istoria*, Tbilisi: Molodini.

Sevim, Ali (2002), *Genel Çizgileriyle Selçuklu- Ermeni İlişkileri*, Ankara: TTK.

Subaşı, Ömer (2016), "Türkiye Selçuklu Devleti'nde Güçlü Bir Kadın: Gürcü Hatun Tamara", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (33), 384-401.

Subaşı, Ömer (2015), *Gürcü Moğol İlişkisi*, İstanbul: Kitabevi.

Sümer, Faruk (2015), *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Ankara: TTK.

Şengeliya, N. (2007), "XI-XIII. Yüzyıl Gürcü Tarihçilerine Göre Selçuklular", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 22 (2), 227-240.

Tellioğlu, İbrahim (2004), *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, Trabzon: Serander Yayınları.

Tellioğlu, İbrahim (2008), "Trabzon Rum Devleti'nin Hristiyan Dünyasıyla İlişkileri (1214-1458)", *Uluslararası Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 5 (5), 33-53.

Rukhadzisa, V.A. (1917) (yayına hazırlayan), *Tamar Mepe*, Tbilisi: Tbilisis Kartvel Kalta Sazogadoebisa.

GÜRCÜ KAYNAKLARINA GÖRE GÜRCİSTAN ALTIN ÇAĞ DÖNEMİNİN SON HÜKÜMDARI: KRALİÇE TAMAR

Öz: Gürcistan tarih yazıcılığında, “Krallar Kralı” veya “Kraliçeler Kraliçesi” olarak adlandırılan Kraliçe Tamar, 1184-1213 seneleri arasında Gürcistan’ı yönetmiştir. Gürcistan’ın “Altın Çağı” olarak bilinen dönemi içerisinde yer alan Kraliçe Tamar, dönemin Gürcistan’ı ve Gürcistan tarih ve kültürü için önemli icraatlar yapmıştır. Bagratlılar/Bagratiuni sülalesine mensup olan Tamar, babası III. Giorgi’nin ölümü ile tahta çıkmış ve iki kere siyasi evlilik yapmıştır. Kraliçe Tamar’ın ardından tahta önce oğlu Laşa Giorgi daha sonra da kızı Rusudan geçmiştir ve “Altın Çağ” dönemi, Moğol saldırıları ile sona ermiştir. Türk tarihi içinde önemli bir karakter olan Tamar döneminde, Anadolu Selçuklu Devleti ve Gürcüler ilk kez karşı karşıya gelmişler ve “1202 Pasinler Savaşı” vuku bulmuştur. Türkler ile de ciddi ilişkileri olan Kraliçe Tamar ve dönemi Türk literatüründe ayrıntılı olarak çalışılmamıştır. Bu makale ile Gürcü tarihi ve Türk tarihi için önemli bir figür olan Kraliçe Tamar dönemi iç ve dış politik meseleleri, ağırlıklı olarak Gürcü kronikleri ve Gürcü araştırma eserlerinden de referans alınarak incelenmeye çalışılacaktır.

THE LAST RULER OF THE GOLDEN AGE OF GEORGIA IN GEORGIAN SOURCES: QUEEN TAMAR

Abstract: In Georgian historiography, Queen Tamar who has run Georgia between 1184-1213. Queen Tamar, who was instrumental in calling Georgia the "Golden Age, done important activities for the Georgia history and culture of the period Tamar, who belongs to the Bagratids / Bagrationi family lineage, acceded after her father's death date and made politic marriage twice. After end of her period, in order of his son Laşa Giorgi and his daughter Rusudan took over kingdom and The Golden Age ended with Mongolian attacks. In period of Tamar, an important character in Turkish history, the Anatolian Seljuk State and Georgians faced each other for the very first time and the "1202 Battle of Basiani" happened. Queen Tamar, who has serious relations with the Turks, has not been studied in detail in the Turkish literature. Here, with the text of this declaration, the internal and external political affairs of the Queen Tamar period who is an important figure for Georgian history and Turkish history, I will be trying to examine with reference to Georgian Chronicles and Georgian research works in general.

Anahtar Kelimeler: Kraliçe Tamar, Anadolu Selçuklu Devleti, Orta Çağ'da Gürcistan, Gürcü Krallığı, Gürcistan'ın Altın Çağ Dönemi

Keywords: Queen Tamar, Anatolian Seljuk State, Georgia in Medieval, Georgian Kingdom, The Golden Age of Georgia